

II. AZ ANARCHISMUS.

Anarchizmus — uralomnélküliség — alatt azon társadalmi rendet kell értenünk, mely minden külső hatalom és erőszak nélkül tisztán az emberek szabad, testvéri együttélésén alapul. Az erőszakon épülő uralmi rendszer helyett, mely a tulajdon, jog és állam kényszerintézményeiben nyer kifejezést, az anarchikus társadalom formái az emberek természetében rejlő szolidaritás és az ebből folyó szabadság, egyenlőség és önkéntes összeműködés által jönnek létre.

Szükségesnek tartottam az anarchizmus fogalmának ezen meghatározását előrebocsátani, mert tudom, hogy különösen nálunk a legnagyobb tájékozatlanság és legtevésebb nézetek uralkodnak róla. Sokan vannak, a kik még mindig királygyilkossággal és bombamerényletekkel azonosítják azt, vagy legalább is általános felfordulást és chaoszt képzelnek alatta. Azok közül, a kik az anarchizmus fentvázolt czéljait ismerik, egyik rész az emberi kultúrának túlhaladott alacsonyabb fokára való visszaszülyedést lát benne, egy másik rész pedig az embereket sokkal gyarlóbbaknak tartja arra, hogy ezen ideált elérhessék. Mindketten tehát szükségesnek és elkerülhetetlennek tartják a rend, béke és műveltség fentartására, hogy az emberek egy konstituált felsőbb hatalomnak és árt nem hágható jogszabályoknak legyenek alávetve, melyek uralmukat szükség esetén erőszakkal is érvényesíthessék.

Két homlokegyenest ellenkező világnézet és társadalmi elmélet áll itt szemben egymással. Az egyik a természet és társadalom rendszerességének és harmóniájának forrását a jelenségeken kívül keresi. Egy felsőbb lény, központi erő vagy absztrakt törvényben látja a szabályozó hatalmat, mely az összességet igazgatja, az egyének mozgását kormányozza és meggátolja azok összeütközését és az összhang megbomlását. A másik magukban az egyéneken látja az összhang forrását: nem keres egy felsőbb hatalmat vagy törvényt, mely a jelen-

ségeken kívül állana; hanem az egyéni erők szabad mozgásában és érvényesülésében, egymással való társulásában és szükségleteik szerint való alkalmazkodásában és az így létrejövő, folyton ingadozó egyensúlyban teljesen biztosítva látja az összesség rendszerességét és harmóniáját.

Az elsőt theokratizmusnak nevezhetjük, mert hogy az-uralmi elv egy isten fogalmában, vagy egy gazdasági monopóliumon alapuló kiváltságos osztály uralkodásában, vagy végre az állam mindenhatóságában van-e megvalósítva, az a dolog lényegén nem változtat. A másik az anarchizmus. És a mint egyik vagy másik uralkodik az emberek meggyőződésén, a szerint fog alakulni a társadalom.

A theokratizmus és anarchizmus közötti küzdelem nem mai keletű. De az utóbbi teljes öntudatos kifejlődését mégis csak az utolsó ötven év tudományos és erkölcsi átalakulása által nyerte.* Tekintsük például a változást, mely a csillagászati ismereteinkben néhány évtized óta végbement. Azelőtt a nap központi erejének vonzását tekintették bolygórendszerünk egyedüli szabályozójának, ez a központi erő szabta meg az égitestek pályáinak változhatlan törvényeit, ebből sugárzott ki az energia, mely minden életnek forrása volt. Ma a tudomány az egész világűrt betöltő finom anyagot vizsgálja; és ezen parányi atomok mozgásában, melyek a tért minden irányban átszelik, összeütköznek, tömörülnek és szétbomlanak, keresi az égitestek eredetét és azok összes életjelenségeinek magyarázatát. A világegyetemről alkotott egész felfogásunk megváltozik ezzel. A világot kormányzó erő, előre megállapított törvény, átgondolt összhang képzete eltűnik, hogy helyt adjon annak a harmóniának, mely számlálhatatlan anyagrészecskék rendetlen és összefüggéstelen mozgásából ered, melyeknek mindegyike saját útján halad és valamennyié egyensúlyban tartja egymást.

Ugyanígy alakulnak át a többi tudományok is. A fizikában nincsen szó többé a hő és elektromosság egységes ismeretlen erőiről, melyek egy élettelen anyagra hatnak; a tudomány a testben és körülötte a végtelen kis atomok mozgását és rezgését figyeli meg, melyeknek önálló élete, rezgéseik, sűrűlódásuk és

* A felolvasásomban felhozott természettudományi és történelmi tényeket és bizonyítékokat túlnyomó részben *Kropotkin* különböző műveiből vettem át, a mit a szövegben azért nem juttattam kifejezésre, hogy az előadás folytonosságát ne zavarjam.

mozgásuk hozza létre a hő, elektromosság stb. jelenségeit. A szerves világot tárgyaló tudományok a faj és annak változásai helyett az egyént és változásait kutatják. A botanikus és zoológus az egyént vizsgálja, annak életét és környezetéhez való alkalmazkodását. A változások, melyeknek az éghajlat, időjárás és táplálkozásmód azt alávetik, hozza létre a fajt; és a fajok változásaiban a biológia manapság csak eredőket lát, azon változások összegét, melyen minden egyes egyén külön-külön átment. A milyenek az egyedek, olyan lesz a faj és minden egyes számtalan befolyásnak van kitéve, melyekre mindegyik a maga módja szerint reagál. És ha a fiziológia ma egy állat vagy növény életéről beszél, abban inkább számtalan különálló egyén összességét látja, mint egy egységes és oszthatatlan egyéniséget. Emésztési, érző és mozgási szervek egyesüléséről beszél, melyek mind igen szoros kapcsolatban állanak egymással; mindegyik megérzi a másik egészségének vagy megbetegedésének következményeit, de azért mindegyik saját életét éli. És minden szervet és ennek minden részét újból önálló sejtek alkotják, melyek a megélhetésükre kedvezőtlen viszonyok legyőzésére egyesülnek. Egyszóval, az egyén magában véve a szervek kozmosa és ezek újból a sejtek és atomok kozmosai; és az egész bonyolult szervezet jólléte az összes részecskék jóllétének összegétől függ. Ezzel egész revolúció megy végbe az élet filozófiájában.

De főképp a pszichológia az, a melyben ezen változás legnagyobb fontosságú. Nemrégben a pszichológusok még mint egységes lényről beszéltek az emberről, a kit tulajdonságai szerint jónak vagy rossznak, okosnak vagy ostobának, önzőnek vagy altruisztikusnak mondtak. Ki beszél még így manapság? A mai pszichológia az emberben a különböző tehetségek, önálló törekvések nagy tömegét látja, melyek egymásközt egyenlők, nyilvánulásaiban egyenlő erejűek és folytonos libegő egyensúlyban tartják egymást. Egészben véve az ember nem egyéb, mint folyton változó eredője ezen különböző tehetségeinek és törekvéseinek. Valamennyi oly szorosan kapcsolódik egybe, hogy nyilvánulásaik folyton visszahatnak egymásra; de azért mindegyik saját életét éli, a nélkül, hogy egy központi erőnek alá volnának vetve.

A tények, melyekből mindeme következtetéseket levonjuk, nem újak; csak új szempontból nézzük azokat. És ezen szempontból a természet harmóniáját a legteljesebben látjuk érvé-

nyesülni; csakhogy nem akarjuk azt többé egy előre meghatározott tervszerűség és ebből folyó örök törvények által magyarázni. A mit azelőtt természeti törvénynek neveztek, nem egyéb, mint a jelenségek közötti összefüggés, melyek törvényszerűségét azok időbeni egymásutánja állapítja meg: nincs törvény, mely jelenségeken kívül állana, minden jelenség azáltal lesz meghatározva, a mely azt megelőzi és nem egy felette uralkodó törvény által.

A mit a természetben összhangnak nevezünk, abban nincs semmi, a mi előre meg volna határozva: az egyes részek érintkezésének és összeütközésének véletlene elég ahhoz, hogy ezt létrehozza. Az egyik jelenség évszázadokig tart, mert az alkalmazkodás és egyensúly, melyet képvisel, évszázadokon át alakult ki; a másik egy pillanat alatt megy végbe, mert csak pillanatnyi egyensúlyt képvisel. Így a világegyetem összhangját mint az ugyanazon helyen és ugyanegy időben érvényesülő összes erők egyensúlyát kell felfognunk — mint időleges alkalmazkodást; és ezen egyensúly csak egy feltétel alatt lehet állandó: hogy t. i. folyton változik, hogy minden pillanatban valamennyi egymásra ható erő valódi rezultansát képviseli. Ha csak egyike ezen erőknek meg van gátolva cselekvési képességében, az összhang megbomlik. Az erő hatása felgyülemlik; érvényesülnie kell neki; és ha ebben más erők gátolják, nem lesz ezek által elnyomva, hanem végtére a fennálló rend felforgatásával és az összhang szétszakításával utat tör magának, hogy egy új egyensúlyt, az alkalmazkodásnak új formát találjon. Ez megy végbe egy villamos szikra kipattanásánál vagy egy vulkán kitörésénél; ugyanez történik az emberi meggyőződés vagy a társadalom forradalmaiban.

Természetes, hogy ezen új felfogás a társadalomtudományokat is teljesen átalakítja. A történelem, miután kezdetben az uralkodók, később az államok és nemzetek története volt, most az egyéni emberek életét kezdi vizsgálni és az egyének belső meggyőződéseiből, szükségleteiből, mindennapi életükből magyarázza meg a történelmi tényeket. Ép így a nemzetgazdaságtan és szociológia, mely a népek és társadalmak jelenségei helyett mindinkább az egyének szükségleteivel és törekvéseivel foglalkozik és arra a következtetésre jut, hogy a milyen az egyén, olyan lesz a társadalom is.

Ezen tudományos és filozófiai alapokon épül fel és válik öntudatossá az új erkölcsi világnézet. Ép úgy, mint a természet

rendszeressége és összhangja nem egy felsőbb akarat műve és nincsen absztrakt merev törvények által szabályozva, hanem az által jön létre, hogy minden legkisebb rész szabadon a maga útján halad, úgy az ember sem valamely felette álló erkölcsi törvény szerint jó vagy rossz, hanem összes tulajdonságainak, hajlamainak és tehetségeinek egyenlő mértékben való kifejtése és szabad érvényesítése által válik harmonikus egyéniséggé; és a társadalom rendje és békéje szintén nem egy előre meghatározott törvényszerű jelenség, melynek fentartására külső hatalom és kötelező jog szükséges; hanem a társadalmi összhang is csak magából az emberek természetéből, az egyének korlátlanul szabad életnyilvánulásából és szükségleteik szerint folyton változó alkalmazkodásából állhat elő. És ép úgy, a mint a természeti erők egyensúlya megbomlik, ha közülök valamelyeket hatásában meggátoljuk, ép úgy megszűnik a béke a társadalomban, ha az egyének egymásközi viszonyát egy autoritatív hatalom igyekszik merev jogszabályok által szabályozni és ezzel korlátokat szab az egyéni kifejlődésnek, szabad társulásnak és önkéntes összműködésnek.

Ezen új világnézetből tehát szükségképp azon praktikus konzekvenciát kell levonnunk, hogy minden intézmény, mely az emberek önmeghatározási jogát és egymáshoz való viszonyuk szabadságát korlátozza, gyökerestől eltörlendő; és ennek lehetőségét és a helyökbe lépő társadalmi formák czélszerűségét saját erkölcsi meggyőződésünk erősíti meg. Ha a világegyetem parányainak szabad egyensúlyából létrejött összhangot felfogtuk, egy kívülünk álló felsőbb hatalom képzete lehetetlenné válik; és ezzel minden alávetettség érzete megszűnik. Mint a mindenség egyéni atomja, egynek és egyenjogúnak érezzük magunkat az egészszel és valamennyi más egyéni atommal; nem korlátozhat többé semmi, de ép oly lehetlenné válik számunkra is, hogy mi uralkodjunk mások felett. Az által, hogy mindenki saját szükségleteinek és hajlamainak megfelelően cselekszik, jön létre az erők azon egyensúlya, mely egyenlő, szabad emberek testvéri együttélésében, a legideálisabb társadalmi harmóniában nyer kifejezést. Az az egyetlen erkölcsös cselekedet, mely legjobban elégíti ki saját boldogságérzetünket. Nem azzal, hogy saját énünket alárendeljük valamely felsőbb hatalomnak, sem azzal, hogy azt elnyomjuk és feláldozzuk másokért, de egyedül azzal, hogy azt szabad, hatalmas, teljesen kifejlett egyéniséggé engedjük fejlődni, tesszük a társadalomnak

a legnagyobb szolgálatot. És az egyetlen igazi út ahhoz, hogy felebarátunkat úgy szeressük, mint saját magunkat; csak így lehet boldog az emberiség.

A theokratikus rendszerek képviselői bonyolult szisztémákat és szörnyűséges igazgatási gépezeteket találtak fel, hogy az egyén érdekeit a társadalom érdekével összeegyeztessék. De elfelejtik, hogy a társadalom egyáltalán nem jöhetett volna létre és nem állhatna fenn, ha az egyén érdeke és boldogulása kezdettől fogva nem lett volna azonos az összességével.* Az ember egyesül embertársaival, segíti őket munkában, szükségben és veszélyben, tiszteli jogait és a társadalom békéjét, mert ebben találja legnagyobb megelégedését és egyéniségének legteljesebb kifejezését. Ez a szolidaritás az ember valódi természet, mely kezdettől fogva ösztönszerűen nyilvánul benne és mely öntudatosá válva az emberi méltóság tiszteletében ég az univerzális emberszeretetben kulminál.

A fejlődéstani és történelmi tények hosszú sorozata bizonyítja, hogy az emberiség sohasem létezett izolált, egymással küzdő egyének vagy családok alakjában, hanem egy vagy más formában mindig társas életet élt és hogy ott, a hol az autoritás és mesterséges egyenlőtlenség az emberi természetet nem szorította korlátok közé, a szolidaritás és a kölcsönös segítség gyakorlása mindig harmonikus boldog társadalmi életet hozott létre és hogy ezen korszakok mindig a művelődés és haladás egy-egy lépcsőjét képezték; míg ellenben azon idők, melyekben egy uralkodó kisebbség theokratikus előítéletek vagy erőszakhatalmi rendszer által megfosztotta az embereket azon képességüktől, hogy saját életüket maguk igazgassák, mindig pusztulást, eldurvulást és nyomort hoztak magukkal.

Már az állatvilágban azt látjuk, hogy a magasabb fejlettségű fajok túlnyomó többsége társas életet él és az egyesülésben és kölcsönös segítségben találja a létért való küzdelem legjobb fegyvereit — a mi alatt nem a pusztta megélhetésért való harcot, hanem a fajnak kedvezőtlen összes természeti tényezők elleni védekezést kell értenünk. A faj, melyben az egyének közti küzdelem a legkisebb mértékre lett szorítva és a kölcsönös segítség gyakorlása legjobban kifejlődött mindig a legerőteljesebb, legintelligensebb és legfejlődésképesebb volt.

Így került az ember az állatvilág lépcsőjének legfelsőbb fokára. Legelső kezdeteiben csoportokban és törzsekben együttélve találjuk őt, a mit a kőkorszak maradványai bizonyítanak.

És ha a manapság még élő primitív népek életmódját tekintjük, — mely nagyjában megfelel a kőkorszaknak — látjuk, hogy a törzs a legalacsonyabb műveltségi fokon is a társadalmi intézmények egész sorozatát hozza létre. A primitív ember tényleg egy a törzsszel és társaitól sem a tulajdon, sem az autoritás korlátai nem választják el. Szemtanúk egybehangzó leírásai szerint ezek a »vademberek« a legjobb indulatú, legőszintébb és legönfeláldozóbb lények, a kiket képzelhetünk; anarchikus kommunista társadalmuk a legteljesebb békés harmónia és legderűsebb boldogság képét mutatja.

A primitív törzsből, ennek társadalmi formáiból és szokásaiból fejlődött ki a barbár népek falusi közössége; és a társadalmi szokások új, tágabb köre, a kölcsönös segítség gyakorlásának tökéletesebb formái és számos intézmény, melyek részben még ma is fennállanak, jöttek létre általa. A falusi közösség lényegét egy közösen bírt — és gyakran közösen művelt — terület és ennek közös erővel való védelme teszi. Az ezen területen együttélők önjogúlag intézték saját ügyeiket, és közös akaratukat a falusi gyűlés döntéseiben fejezték ki, melyek a község összes tagjainak megegyező határozataiból állottak. Ez volt az egyetlen közigazgatási és bírói fórum, melynek azonban nem volt hatalmi sankciója, hanem annak mindenki önként vetette magát alá. A főtörékvés mindig az volt, hogy a község tagjai közt felmerülő viszályok békésen és röviden intéződjenek el és hogy a jogorvoslatokban a bosszú helyett a compensatio elve érvényesüljön. A községek féltékenyen őrizték ezen szabadságukat a feudális urak és az állam beavatkozása ellen; és saját erejükből minden felsőbb gyámkodás nélkül a földművelés és ipar, jog és közigazgatás olyan rendszerét fejlesztették ki, melyet a következő korok majdnem változatlanul vettek át.

És mikor a nagyobb művelődés szükséglete az embereket szorosabb együttélésre készítette, létrejöttek a középkor szabad városai, melyek a területi egységeknek (falusi közösségeknek), és a közös munka és kölcsönös támogatás céljából alakult egyesüléseknek — a czéheknek, fraternitásoknak és szomszédságoknak — kettős hálózatát képezték. Ezen autonóm szervezetek rendszere, melyek mind többé-kevésbé kommunisztikusak voltak és egy, autoritás nélkül, csupán szabad megegyezésen nyugvó föderációban egyesültek, alkotta a középkor virágzó városait, melyekre ma is, mint a történelem egyik legragyo-

góbb korszakára tekintünk vissza. Az egyéniség szabad érvényesülése és az összetartás és szolidaritás, mely az egyeseket az egészhez és egymáshoz fűzte, a műveltség és jóllét páratlan föllendülését eredményezte. De idővel az uralkodók és később az állam magának arrogálta a hatalmat, hogy alattvalóik minden ügyét csakis ő rendezze és boldogulásukról egyedül ő gondoskodjék; a minnek eredménye a czéhek és községek bürokratikus rendszabályozása, később pedig önálló bíraskodásuk és szabadságuk megszüntetése, vagyonuk és közbirtokaik elkobzása és a népeség általános proletarizációja volt.

Ez a központosító abszolút-uralkodó tendenzia még sem vezetett sikerre. Az állam, mely csak szétszórt egyének agglomerációján alapult és ezeket csak saját központi hatalma igyekezett összetartani, nem felelt meg céljának. A függetlenségre és »partikularizmus«-ra való törekvést nem sikerült kiirtania. A szolidaritás és kölcsönös segítség érvényesülése áttörte az állami korlátokat; újra feltámadt és alakot öltött a modern élet számtalan egyesülésében, melyek az állam mellőzésével vagy egyenesen ellentétben vele a mindennapi élet minden ágában felsarjadzottak, mihelyt megszűnt főbenjáró vétségnek lenni, ha az emberek saját dolgaikkal törődnek és a célból egyesülnek. A mai ember is legkülönbözőbb szükségleteinek kielégítését, legyen az tudományos munka, önkéntes közszolgálat, pénzszerzés vagy mulatság, legjobban szabad társulás által, látja elérhetőnek; és ezen egyesüléseknek nincs szükségük kötelező jogszabályokra vagy egy felsőbb hatalom védelmére és támogatására, hogy tagjaik egymással szemben vállalt kötelezettségeit teljesítsék és hogy céljukat elérjék. És az egész hatalmas munkásmozgalom, bámulatos szervezettségével, melyből mégis minden kényszer hiányzik, mely az államot ignorálva kimondta, hogy a proletariátus felszabadítása csak a proletariátus műve lehet: mi más ennek éltető ereje, mint az általános szolidaritás?

Így hát újból bebizonyítva látjuk, hogy nem az autoritás, nem erkölcsi és jogi szabályok, nem kényszerintézmények biztosítják a rendet, műveltséget, boldogságot és haladást a társadalomban; hanem hogy mindez az emberi természetben rejlik, az egyének szabad érvényesülése által jön létre. És az igazság újból és újból utat tör magának. Az egyenlőtlenség és elnyomatás korszakaiban feltámad az emberekben valódi lényegük és természetes állapotuk tudata és a törekvés, hogy az ezt gátló korlátokat ledöntsék. A tulajdon és autoritás szentsége meg-

szűnik, ez helyt ad az emberi szabadság, egyenlőség és testvériség szentségének. Ez volt eszménye Jézus tanításának és az őskereszténységnek; a XIII. és XV. század eretnekségeinek és parasztlázadásainak és első kezdeteikben az újkor forradalmainak is. Erre törekszik leguniverzálisabb kiterjedésében és legkonzekvensebb kifejtésében az anarchizmus.

Csak röviden akarom ezek után vázolni az új társadalom képét, melyre a világnézet és emberi ideál átalakulása vezetni fog. A fönt tárgyalt filozófiai, etnikai és társadalom-fejlődési premisszákból önként következnek annak fővonásai. Részleteinek kifejtését nem fogom megkísérteni, ezeket — ha csak nem utópiát írunk — nem láthatjuk előre. Kérem azokat, a kik álláspontomat esetleg bírálólag tárgyává teendik, hogy kritikájukat ne az anarchizmus praktikus megvalósítására, hanem annak alapeszméjére alkalmazzák; és vegyék figyelembe, hogy az anarchizmus felsőbbsege a többi társadalmi elméletekkel és reformprogramokkal szemben ép abban áll, hogy az nem minden részletében merev elvek szerint kidolgozott, az emberekre oktrojálendő rendszer, hanem magukból az egyes emberekből, azok egyéni természetéből és meggyőződéséből fakadó organikus fejlődés és hogy a társadalmi formák, melyeket létrehoz, az egyéni erők érvényesülésének és alkalmazkodásának folyton változó egyensúlyából állanak. Hogy ez az egyensúly milyen alakban fog létrejönni, arról eltérhetnek a nézetek, még anarchisták között is. De a ki kétségbevonja, hogy a szabad egyensúly és harmónia egyáltalán *lehetséges* az emberek közt, az magában az emberi természetben kételkedik. Az, ha nem is vallja be magának, az emberekben csak önzést, haszonlesést, uralomvágyat és kegyetlenséget lát, egyszóval, vadállatoknak tekinti őket, melyeket csak vasszigorú fegyelem és egy felsőbb hatalomtól való félelem gátolhat meg abban, hogy egymást folytonos véres küzdelemben fel ne emészszék; az az egyének érdekét alapjában véve ellentétesnek képzei a társadalom érdekével és a bellum omnium contra omnest tartja az emberiség eredeti és természetes állapotának.

Elvitázhatlan tények bizonyítják, hogy ennek ép az ellenkezője igaz. De hogy ha igaz volna, akkor csak egy társadalmi rend volna lehetséges: egy földöntúli malaszt által megvilágosított kisebbség abszolút despotikus uralma és a többi emberek *teljes* rabszolgasága; és ennek az emberiség lehető legnagyobb boldogságára kellene vezetnie. De nézzük csak a rabszolgaságot

az ókori Rómában és a XVIII. századbéli Amerikában, a jobbágyságot Európában, mindenütt a legborzasztóbb nyomort és kegyetlenséget látjuk.

Alig is akad manapság valaki, a ki ezen korszakokat kívánná vissza; de a konzekvenciák, melyek az ellenkező világnézetből következnek, egyik társadalmi irányzat sem akarja elismerni; valamennyi csak enyhíteni akarja ezen elvet és az autoritást és az emberi természet korlátozását egy vagy más irányban okvetlenül szükségesnek tartja; és így mindegyik ellentmondásba jön önmagával. Még a konzervatív is emberi jogokról beszél manapság, a patriarchalizmus pedig pláne a kereszténységet vallja alapjának, melynek főtétele, hogy mindnyájan Isten fiai vagyunk. De hogy egyeztethető ez össze a mai társadalmi rend fentartásával és az autoritás és osztályuralom kiterjesztésével? A liberalizmus az egyéni szabadságot és egyenlőséget hirdeti; miért ragaszkodik tehát oly görcsösen a tulajdonhoz és gazdasági egyenlőtlenségekhez, mely a szegényt a gazdag uralmának veti alá? Miért akarja fentartani a jogot és az államot ennek biztosítására? Az autoritár szocializmus a kollektivistikus társadalmat akarja megvalósítani: mi szüksége van akkor ennek fentartására bonyolult gazdasági és közigazgatási gépezetre, mely végül az állam hatalmát a mostaninál sokkal szélesebb körűvé és despotikusabbá teszi; nincs bizalma az emberek szolidaritás-érzetében és azt képzei, hogy e nélkül egyáltalán lehetséges a szocializmus?

Az anarchizmus egyetlen antitezise a teokratizmusnak. Ha egyszer megvagyunk győződve az ember fundamentális szabadságáról, egyenlőségéről és szolidaritásáról, akkor *minden* korlátozás és *valamennyi* uralmi forma jogosulatlan és mint az emberi természet szabad kifejlődésének akadálya, káros a társadalom fejlődésére. Az összes társadalmi rendszerek reform-programmjai céltalanok és hatástalanok; az emberiség életének teljesen új alapra kell helyezkednie és ez az új alap csakis az anarchizmus lehet.

Ennek megfelelően az anarchizmus gazdasági téren a tulajdon megszüntetésére és a teljes kommunizmusra törekszik. A tulajdon és következményei legerősebb korlátja az ember szabadságának, egyenlőségének és testvériségének és fentartása a legnagyobb erőszak és kényszer alkalmazását teszi szükségessé. Az anarchikus társadalomban meg fog szünni ezen kényszer; mindenki saját erejéhez mérten és saját hajlamait követve fog

dolgozni; mindenki saját szükségletei szerint fog a közös munka eredményében és a múlt nemzedékek munkája által felhalmozott társadalmi vagyomban részesedni. Szabad emberek önkéntes egyesülései és ezek minden irányban való szövetkezései fogják ellátni a társadalmat mindennel, a mi az egészséges és kellemes élethez szükséges; a javak bármily rendszer szerint való felosztása, értékelése és cserélése feleslegessé fog válni; mindenki szabadon és korlátlanul élvezheti azokat. Ez lehetséges lesz azon óriásilag fokozott termelőképesség mellett, mely létre fog jönni, ha mindenki dolgozik (és ez által a szükséges munkaidő napi 3—4 óránál nem lesz több), továbbá, ha mindenki szellemi és testi munkával, földművelési és ipari termeléssel egyaránt foglalkozik; így minden munka könnyűvé és kellemessé válik és a tudományos és technikai haladás az eddiginél sokkal hatalmasabb impulzust nyer. Ha pedig valamely rendkívüli esetben egyik vagy másik szükséglet korlátlan kielégítése mégis lehetetlenné válnék, úgy ezen nehézségen testvéri szeretetben együttélő emberek könnyen át fognak haladni.

Politikai téren az anarchizmus a jog, közigazgatás és állam teljes elvetését jelenti. A polgári és büntetőtörvénykezés egész gépezete és az erőszak, mely keresztülvitelére szükséges, csak a tulajdon védelmére szolgál, ha ez megszűnik, az egész magától feleslegessé válik. És ugyanez áll a represszív jogszabályokra, melyekkel ma, a társadalom egyesek antiszociális cselekedetei ellen igyekszik védekezni; mert ezen cselekedetek csakis a mai igazságtalanság, nyomor, és egészségtelen életviszonyok következményei és a represszív büntetések legfeljebb visszatartják azokat, hogy azután újból erősebben törjenek ki.

Hogy az állam mennyire ellentétben áll az emberi természet tendenciáival, azt a történelmi fejlődés folyama bizonyítja. A szabad egyéni érvényesüléssel és egyensúlylyal megcsontosodott uralmi szervezetét állítja szembe, még akkor is, ha nem csupán az osztálykiváltságok és gazdasági kizsákmányolás védvára, mint manapság. Az által, hogy az emberek szükségleteinek kielégítését és életviszonyaik szabályozását központilag, saját hozzájárulásuk nélkül igyekszik megvalósítani meglazítja az emberek közti természetes kapcsolatot és elnyomja az egyének sajátosságait és szabad érvényesülését. Ezzel egyenesen saját állítólagos céljai ellen dolgozik, mert az emberek *egyéni* szükségleteit — melyek abban összpontosulnak, hogy az ember saját hajlamait

és tehetségeit szabadon kifejthesse — képtelen kielégíteni és népboldogító törekvéseit szükségkép a legnagyobb igazságtalanság és erőszak által kell az emberekre rákényszerítenie. Mesterséges területi határai által pedig a nemzeti ellentétek, militarizmus és háború folytonos kútforrása. Az állam helyett az emberek újból maguk fogják kezükbe venni saját életük rendezését; közös hajlamok és érdekek, közös terület vagy közös foglalkozás által összekötött szabad egyesüléseket fognak alkotni, melyeknek egyetlen kapcsa és törvénye az emberi szolidaritás lesz. A közgazgatás, bíróság és rendőrség nehézkes gépezetére nem lesz többé szükség; univerzálisabb, magasztosabb formában fog újra feltámadni a múlt idők törzsi élete; leszármazás, terület és nemzetiség nem fogja azt többé határok közé szorítani hanem az egység érzete ki fog terjedni az egész emberiségre; a szabad közösségek föderációja az egész földet be fogja hálózni.

Ez fővonásaiban az anarchizmus ideálja, mely meg fog valószínűsülni, mihelyt az alapját képező világnézet az emberiség többségének meggyőződésévé vált. De csakis akkor. Minden mozgalom, mely csak a társadalom külső formáin változtat és nem alapul az emberek bensejének megváltozásán, csak a régi társadalom viszonyait fogja újra létrehozni; és ugyanez áll minden erőszakos kísérletről, mely a fennálló társadalmat kívülről igyekszik megdönteni. Természetes, hogy merényletekkel és pucscsokkal nem lehet új társadalmat csinálni; de a ki előadásomat végighallgatta, tudni fogja, hogy semmi sem áll az anarchizmus lényegétől távolabb, mint ez. Ámbár majdnem általánosan a terrorizmussal azonosítják, alapjában egyenes tiltakozás és orvosság az *uralkodó* erőszak és terrorizmus ellen. És ha egyes anarchisták kétségbeesésükben csakugyan bombához és törhöz nyúltak, ennek anarchizmusukhoz semmi köze sincsen.

Mindazonáltal az anarchizmus forradalmi mozgalom. A szabadság és szolidaritás oly mélyen gyökerezik az emberi természetben, hogy csak a létező hatalom és kényszer nyomásúnak kell megszűnnie, hogy azok újból teljes erejükben érvényesüljenek; ehhez nem szükséges egy évszázados evolúció. Az uralkodó világnézet aránylag rövid időn belül teljesen megváltozhatnak és ez a régi alapjaiktól megfosztott társadalmi formák hirtelen összeomlását eredményezheti. Az emberek tömegesen fognak új szabad egyesüléseket alkotni — ennek kezdetét már ma látjuk; ép oly tömegesen fogják magukat az állam és kapitalizmus uralma alól kivonni igyekezni; mindez

előfogja készíteni a talajt az anarchizmus teljes megvalósítására, mely végül esetleg a tulajdon expropriációjával és hatalmi korlátok ledöntésével válik perfektté.

Mindebben semmi nincs, a mitől félni kellene: forradalom nem jelent vérengzést és gyújtogatást. És az új társadalomba való átmenet annál inkább fog rázkódások nélkül végbemenni, mennél tisztábban látják az uralkodó osztályok a fejlődés menetét és mennél jobban tudnak hozzá alkalmazkodni.

Gróf Batthyány Ervin.